

มหาสมัยสูตร

[๓๓๑] เอวัง เม สุตัง.

ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้

เอกัง สะมะยัง ภะคะวา สักเกสุ วิหะระติ กะปิละวัตถุสมิง มะหาเวเน
มะหะตา ภิกขุสังเขน สัทธิง ปัญจะมัตเตหิ ภิกขุสะเตหิ สัพเพหะวะ อะระ-
หันเตหิ.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในป่ามหาวัน ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์
แคว้นสักกะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ราว ๕๐๐ รูป ล้วนเป็นพระอรหันต์

ทะสะหิ จะ โลกะธาตุหิ เทวะตา เยภุยเณนะ สันนิปะติตา โหนติ
ภะคะวันตัง ทัสสะนายะ ภิกขุสังฆ์ญจะ.

และเหล่าเทวดาจากโลกธาตุทั้ง ๑๐ มาชุมนุมกันมากเพื่อทศนา
พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์

[ข้อความว่า เยภุยเณ (โดยมาก) หมายความว่า เทวดาและพรหมจำนวนน้อยมิได้มา
สู่ที่ชุมนุมนี้ ได้แก่ อัสัญญัสตพรหม อรูปพรหม และเทวดาหรือพรหมผู้เข้าฌานสมาบัติหรือ
ผลสมาบัติ (ที.ม.อ. ๒/๓๓๑/๒๙๓)]

ความดำริของเทวดาชั้นสุทธาวาส

[๓๓๒] อะถะ โข จะตุณัง สุทธาวาสะกายิกานัง เทวานัง เอตะ-
ทะโหสิ-

ครั้งนั้น เทวดาชั้นสุทธาวาส ๔ องค์ดำริว่า

[คำว่า สุธาวาสกายิก (เทวดาชั้นสุทธาวาส) คือ เทวดาผู้อยู่ในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส คำนี้มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สุธาวาสกายิ อุปปenna สุธาวาสกายิกา = ผู้เกิดในหมู่พรหมสุทธาวาส ชื่อว่า สุธาวาสกายิกะ (สุทธาวาส ศัพท์ + นิกร ปัจจัยใน อุปปนัน ตัทธิต)

แม้คำนี้จะกล่าวถึงพรหมชั้นสุทธาวาส แต่พรหมก็นับว่าเป็นเทวดาประเภทหนึ่ง เพราะคำว่า เทว มีความหมายว่า ผู้รุ่งโรจน์ จึงหมายถึงเทวดาและพรหมทั้งสองอย่าง ดังนั้น คำว่า เทวดา (เทวดา) ในวรรณกรรมบาลี มิได้หมายถึงเทวดาเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงพรหมอีกด้วย]

**อะยัง โข ภาวะวา สักเกสุ วิหะระติ กะปิละวัตถุสมิง มะหาเวเน
มะหะตา ภิกขุสังฆะเน สัทธิง ปัญจะมัตเตหิ ภิกขุสะเตหิ สัพเพหะวะ อะระ-
หันเตหิ.**

พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ประทับอยู่ในป่ามหาวัน ไกลกรุงกบิลพัสดุ์
แคว้นสักกะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ราว ๕๐๐ รูป ล้วนเป็นพระอรหันต์

**ทะสะหิ จะ โลกะธาทูหิ เทวะตา เยภุยะเนะ สันนิปะติตา โหนติ
ภาวะวันตัง ทัสสะนายะ ภิกขุสังฆัญจะ.**

และเหล่าเทวดาจากโลกธาตุทั้ง ๑๐ มาชุมนุมกันมากเพื่อทักทายพระผู้มี-
พระภาคและภิกษุสงฆ์

**ยันนุนะ มะยัมปิ เยนะ ภาวะวา เตนุปะสังกะเมยยามะ. อุปะสัง-
กะมิตวา ภาวะวะโต สันติเก ปัจเจกะคาถัง ภาเสยยามาติ.**

โชนหนอ แม้พวกเรา ก็ควรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ
ครั้นแล้วพึงกล่าวคาถาองค์ละบทในสำนักพระผู้มีพระภาค

**อะถะ โข ตา เทวะตา เสยยะถาปิ นามะ พะละวา ปุริโส สะมิญชิตัง
วา พาหัง ปะสาเรยยะ ปะสาริตัง วา พาหัง สะมิญเชยยะ, เอวะเมวะ
สุทธาวาเสสุ เทเวสุ อันตะระหิตา ภาวะวะโต ปุระโต ปาตุระhesุง.**

ลำดับนั้น เทวดาเหล่านั้นหายไป ณ เทวโลกชั้นสุทธาวาสแล้วมา
ปรากฏเบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาค เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้ออก
หรือคู้แขนที่ยืดออกเข้า

อะละ โข ตา เทเวตา ณะคะวันตัง อะภิวาเทตวา เอกะมันตัง อัญญัสสุ.

เทวดาเหล่านั้นถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วได้ยืนอยู่ในที่

สมควร

[คำว่า เอกมนต์ (ณ ที่สมควร) หมายความว่า สถานที่ที่หลีกเลี่ยงจากโทษของการนั่ง ๖
ประการ (วิ.มหา.อ. ๑/๒/๑๒๓) คือ

๑. ที่ไกลเกินไป เพราะถ้าอยู่ไกลเกินไป ผู้พูดต้องตะโกนพูด ผู้ฟังจึงจะได้ยิน
๒. ที่ใกล้เกินไป เพราะอาจกระทบร่างกายกันได้
๓. ที่เหนือลม เพราะอาจรบกวนผู้อื่นด้วยกลิ่นตัว
๔. ที่สูงกว่า เพราะเป็นการแสดงความไม่เคารพ
๕. ที่ตรงหน้าเกินไป เพราะเวลาพูดอาจจ้องตากัน
๖. ที่ด้านหลัง เพราะถ้าจะมองหน้าต้องหันคอเหลียวไปมองด้านหลัง

โบราณจารย์ประพันธ์เป็นคาถาท่องจำว่า

อติหุรนาจจาสนนา-

ติปุเร อติปจจโต

อุณฺณตูปริวาตฺนติ

ฉธา นิสซชฺชโทสกา.

(วิสุทธารามวินิจฉัย ๒๒๔)

“โทษของการนั่งมี ๖ ประการ คือ ที่ไกลเกินไป ที่ใกล้เกินไป ที่ตรงหน้าเกินไป ที่ด้านหลัง ที่สูงกว่า และที่เหนือลม”]

ข้อความของเทวดาองค์แรก

อะละ โข อะปะรา เทวะตา ณะกะวะโต สันติเก อิมัง คากัง อะภาสิ-

ลำดับนั้น เทวดาองค์หนึ่งได้กล่าวคำถาถาในสำนักพระผู้มีพระภาค
ว่า

มหาสมะโย ปะวะนัสฺมิง เทวะกายา สมะคะตา

อาคะตัมหะ อิมัง สมะยัง

ทักขิตาเย อะปะราชิตะสังฆันติ.

การชุมนุมใหญ่ในป่ามหาวันได้มีแล้ว ทวยเทพมาชุมนุมกันแล้ว พวกเรา
มาสู่ที่ชุมนุมนี้เพื่อทักสนาหมู่ท่านผู้ชนะมาร

[คำว่า ทักขิตาเย มาจาก ทิส ธาตุ (เพกฺขเน = ดู) + ตาเย ปัจจัย ลง ตาเย ปัจจัยด้วย
สูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๖ สูตร ๖๑) ว่า ตุํตาเยตเว ภาเว ภวิสฺสติ กุริยาถ
ตทตถายํ (เมื่อกริยาที่มีประโยชน์คือกริยานั้นถูกรู้อยู่ ลง ตุํ, ตาเย และ ตเว ในภาวสาธนะ ทำย
ศัพท์ที่เป็นไปในอนาคตกาล)]

ข้อความของเทวดาองค์ที่ ๒

อะละ โข อะปะรา เทวะตา ณะกะวะโต สันติเก อิมัง คากัง อะภาสิ-

ลำดับนั้น เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กล่าวคำถาถาในสำนักพระผู้มี-
พระภาคว่า

ตัตตระ ภิกขะโว สมะทะหังสุ

จิตตะมัตตะโน อุชุกะมะกังสุ

สาระถีวะ เนตตานิ คะเหตุวา

อินทริยานิ รักขันติ ปณจิตาติ.

ภิกษุทั้งหลายในที่ชุมนุมนี้เป็นผู้มั่นคง กระทำจิตของตนๆ ให้ตรงแล้ว
เหล่าบัณฑิตย่อมคุ้มครองอินทริย์ เหมือนสารถีถือบังเหียนขับม้า

ข้อความของเทวดาองค์ที่ ๓

อะละ โข อะปะรา เทวะตา ภาคะวะโต สันติเก อิมัง คาทัง อะภาสิ-

ลำดับนั้น เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กล่าวคำถือนี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคว่า

เฉตวา ขีลัง เฉตวา ปะลิจัง

อินทะขีลัง อุหัจจะ มะเนชา

เต จะรันติ สุทธา วิมะลา

จักขุมะตา สุทันทา สุสุณาคาติ.

ภิกษุเหล่านั้นตัดกิเลสจุดตะปู ตัดกิเลสจุดลิ้มสลัก ถอนกิเลสจุด
เสาเชื่อมได้แล้ว เป็นผู้ไม่หวั่นไหว มีใจหมดจดไร้มลทินเที่ยวไป ทานเหล่านั้น
เปรียบดั่งช้างหนุ่มอันพระผู้มีพระภาคทรงฝึกดีแล้ว

ข้อความของเทวดาองค์ที่ ๔

อะละ โข อะปะรา เทวะตา ภาคะวะโต สันติเก อิมัง คาทัง อะภาสิ-

ลำดับนั้น เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กล่าวคำถือนี้ในสำนักพระผู้มี-
พระภาคว่า

เย เกจิ พุทธัง สะระณัง คตะเส

นะ เต คะมิสสันติ อะปายะภูมิง

ปะหายะ มานุสัง เทหัง

เทวะกายัง ปะริปุเรสสันตติ.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ เขาก็ไม่ไปอบายภูมิ
เมื่อละกายมนุษย์แล้วจักยังหมู่เทพให้เพิ่มจำนวน

[ชนผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะแล้วไม่ไปอบายภูมิ และไปเกิดในสวรรค์นั้น เป็นผู้ถึง
สรณะอันเป็นโลกุตระด้วยมรรคญาณ ๔ ส่วนผู้ถึงสรณะอันเป็นโลกียะจะไม่ไปสู่ออบายภูมิและ
ไปเกิดในสวรรค์ตามเหตุปัจจัยอื่นที่มาประกอบพร้อมด้วยอำนาจของบุญที่สั่งสมอยู่เสมอเป็น
อาจิณณกรรม หรือด้วยอำนาจของอสังนกรรมที่ทำในเวลาใกล้ตาย (ที.ม.ฎีกา
๒/๓๓๒/๒๙๓)

คำว่า คตาเส มีศัพท์เดิมมาจาก คตา ลง เส อักษรเป็นอาคมท้ายบทนามคือ คตา ด้วย
สูตรในสัททนีติปกรณ์ (ปริจเฉทที่ ๗ สูตร ๑๑๐๒) ว่า เสการาคโม อาขยาตนาเมหิ (ลง เส
อักษรเป็นอาคมท้ายอาขยาตและนาม)

ตัวอย่างอาขยาต เช่น กถ อมเห กโรมเส (พวกเราจะกระทำอย่างไร)

ตัวอย่างนาม เช่น เย เกจิ พุทธิ สรณ คตาเส (ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงพระพุทธเจ้าเป็น
สรณะ)]

การชุมนุมของทวยเทพ

[๓๓๓] อะถะ โข ภาคะวา ภิกขุ อามันเตสิ เยภุยนะ ภิกขเว
ทสสะสุ จะ โลกะธาดุสฺส เทวะตา สันนิปะติตา โหนติ ตะถาคะตัง ทัสสะนายะ
ภิกขุสังฆัญจะ.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย
เหล่าเทวดาจากโลกธาตุทั้ง ๑๐ มาชุมนุมกันมากเพื่อทักขนาพระผู้มีพระภาค
และภิกษุสงฆ์

เยปิ เต ภิกขเว อะเหสุง อะตีตะมัทธานัง อะระหันโต สัมมาสัม-
พุทธา, เตสัปปิ ภาคะวันตานัง เอตะปะระมาเยวะ เทวะตา สันนิปะติตา
อะเหสุง เสยยะถาปิ มัยหัง เอตะระหิ.

เทวดาประมาณเท่านั้นแหละได้ชุมนุมกันเพื่อทศนาพระผู้มีพระภาค
ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ซึ่งได้มีแล้วในอดีตกาล เหมือนที่
ชุมนุมกันเพื่อทศนาเราในบัดนี้

**เยปี เต ภิกขเว ภาวิสสันติ อะนาคะตะมัทธานัง อะระหันโต สัมมา-
สัมพุทธา, เตสัปปิ ภาคะวันตานัง เอตะปะระมาเยวะ เทวะตา สันนิปะติตา
ภาวิสสันติ เสยยะถาปิ มัยหัง เอตระหิ.**

เทวดาประมาณเท่านั้นแหละได้ชุมนุมกันเพื่อทศนาพระผู้มีพระภาค
ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ซึ่งจักมีในอนาคตกาล เหมือนที่
ชุมนุมกันเพื่อทศนาเราในบัดนี้

[โดยเหตุที่พระพุทธเจ้าพระองค์เดียวตรัสรู้ธรรมในจักรวาลทั้งหมด ดังนั้น จึงไม่มี
ข้อความต่อมาว่า เยปี เต ภิกขเว เอตระหิ อะระหันโต สัมมาสัมพุทธา, เตสัปปิ ภาคะ-
วันตานัง เอตะปะระมาเยวะ เทวะตา สันนิปะติตา ภาวันติ เสยยะถาปิ มัยหัง เอตระหิ (เทวดา
ประมาณเท่านั้นแหละได้ชุมนุมกันเพื่อทศนาพระผู้มีพระภาคผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วย
พระองค์เอง ซึ่งมีในปัจจุบันกาล เหมือนที่ชุมนุมกันเพื่อทศนาเราในบัดนี้)]

อาจิกขิสสามิ ภิกขเว เทวกายานัง นามานิ,

เราจักบอกชื่อของหมู่เทวดา

กิตตะยิสสามิ ภิกขเว เทวกายานัง นามานิ,

เราจักระบุชื่อของหมู่เทวดา

เทลิสสามิ ภิกขเว เทวกายานัง นามานิ.

เราจักแสดงชื่อของหมู่เทวดา

ตั้ง สุนาณะ สารุกัง มนะสิกะโรณะ, ภาสิสสามิติ.

เธอทั้งหลายจงฟังเรื่องนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

เอวัง ภันเตติ โข เต ภิกขุ ณะกะวะโต ปัจจัสโสสง.

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า

ทรงประกาศชื่อของหมู่เทวดา

[๓๓๔] ณะกะวา เอตะทะโวจะ-

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระดำรัสที่ว่า

สิโลกะมะนุกัสสามิ ยัตถะ ภูมมา ตะทัสสิตา

เย สิตา คิริคัพพะรัง ปะหิตัตตา สะมาหิตา.

ภูมเทวดาอาศัยอยู่ในที่ใดๆ เหล่าภิกษุก็อาศัยที่นั่นๆ เราจากร้อยกรอง
โคลงเกี่ยวกับเทวดาเหล่านั้น[ตามชื่อ โคตร และสถานที่พำนัก] ภิกษุเหล่าใด
อาศัยชอกเขา มีจิตมุ่งมั่น มีใจตั้งมั่น

ปญฺญ สีหาวะ สัลลีนา โลมะหังสาภิสัมภุโน

โอทาตะมะนะสา สุทธา วิปะสันนมะมะนาวิลา.

ภิกษุจำนวนมากเหล่านั้นเร้นอยู่เหมือนราชสีห์ ครอบงำความขนพอง
สยองเกล้าได้ มีใจผุดผ่อง[ด้วยอรหัตตมรรค] เป็นผู้หมดจด ใสสะอาดไม่
ขุ่นมัว[เพราะปราศจากกิเลส]

ภิกขุโย ปญฺจะสะเต ญัตฺวา ะเน กาปิละวัตถะเว

ตะโต อามันตะยิ สัตถา สาวะเก สาสะเน ระเต.

พระศาสดาทรงทราบภิกษุ ๕๐๐ กว่ารูปที่อยู่ในป่ามหาวัน ใกล้กรุง
กบิลพัสดุ์ ในกาลนั้นจึงตรัสกับสาวกผู้รณรมย์ในพระศาสนาว่า

[คำว่า กาปิลวตถว มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปิลวตถุมหิ ภโว กาปิลวตถว, วณิ = ปาไกลเมืองกบิลพัสดุ์ ชื่อว่า กาปิลวตถะ
(กปิลวตถุ ศัพท + ณ ปัจจัยใน ภว ตัทธิต แปลง อุ เป็น อว)]

เทเวกายา อะภิกกันตา เต วิชานาถะ ภิกขะโว

เต จะ อาตปปะมะกะรุง สุตวา พุทธัสสะ สาสะนัง.

ภิกษุทั้งหลาย หมู่เทวดามุ่งกันมาแล้ว พวกเธอจงรู้จักหมู่เทวดานั้น[ด้วย
ทิพพจักขุญาณ] ภิกษุเหล่านั้นสดับรับสั่งของพระพุทธเจ้าแล้วได้กระทำ
ความเพียร[เพื่อให้เห็นหมู่เทวดาด้วยทิพพจักขุญาณ]

เตสัง ปาตุระหุ ญาณัง อะมะนุสสานะ ทัสสะนัง

อัปเปเก สะตะมัททักขุง สะหัสสัง อะถะ สัตตะริง.

ญาณทำให้เห็นพวกอมนุษย์ได้ปรากฏแก่ภิกษุเหล่านั้น ภิกษุบางรูปเห็น
อมนุษย์ร้อยหนึ่ง บางรูปเห็นอมนุษย์พันหนึ่ง บางรูปเห็นอมนุษย์เจ็ดหมื่น

สะตัง เอเก สะหัสสานัง อะมะนุสสานะมัททะสูง

อัปเปเกนันทะมัททักขุง ทิสสา สัพพา ผุฏา อะหุง.

บางรูปเห็นอมนุษย์หนึ่งแสน บางรูปเห็นไม่มีที่สุด เพราะอมนุษย์เต็มไป
ทั่วทิศ

ตัณจะ สัพพัง อะภิญญาเย ะวัตถิตวานะ จักขุมา

ตะโต อามันตะยิ สัตถา สาวเก สาสะเน ะเต.

พระศาสดาผู้มีจักขุ ทรงทราบเรื่องนั้นทั้งสิ้นแล้ว ทรงกำหนดแล้วใน
กาลนั้น จึงตรัสกับสาวกผู้ร่ำรรมย์ในพระศาสนาว่า

เทเวศกายา อะภิกกันตา เต วิชานาถะ ภิกขะโว

เย โวหัง กิตตะยิสสามิ คิราหิ อะนุปุพพะโส.

ภิกษุทั้งหลาย หมู่เทวดามุ่งกันมาแล้ว พวกเธอจงรู้จักหมู่เทวดานั้น เรา
จักบอกพวกเธอด้วยวาจาตามลำดับ

[๓๓๕] สัตตะสะหัสสา เต ยักขาภุมมา กาปิละวัตถะวา

อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสินโน

โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

ยักข์เจ็ดพันเป็นภุมเทวดาอาศัยอยู่ใกล้พระนครกบิลพัสดุ์ ทรงฤทธิ์ มี
รัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่า
ที่ภิกษุชุมนุมกัน

[คำว่า กาปิละตถว ในบาทที่ ๒ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปิละตถุมหิ นิพพตฺตา กาปิละตถวา ยักขา= ยักข์ผู้อุบัติใกล้เมืองกบิลพัสดุ์ ชื่อว่า
กาปิละตถะ (กปิละตถุ ศัพท์ + ณ ปัจจัยใน ซา ตัทธิต แปลง อุ เป็น อว)

คำว่า อิทธิมันโต และ ชุติมันโต มีคำแปล ๒ ประการ คือ

๑. ทรงฤทธิ์ ทรงอำนาจ (ที.ม.อ. ๒/๓๓๕/๒๙๙)

๒. ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว (ที.ม.ฎีกา ๒/๓๓๕/๒๙๙)

คำว่า อภิกกามุ ภิกขุณิ สมิติ วน มีคำแปล ๓ ประการ คือ

๑. มาสู่ป่า มาสู่ที่ใกล้ภิกษุ (สมิติ ศัพท์มีอรรถว่า ที่ใกล้) <ที.ม.อ. ๒/๓๓๕/๒๙๙,
ที.ม.ฎีกา ๒/๓๓๕/๒๙๙>

๒. มาสู่ป่า[เพื่อทัก]หมู่ภิกษุ (สมิติ ศัพท์มีอรรถว่า หมู่) <ที.ม.อ. ๒/๓๓๕/๒๙๙>

๓. มาสู่ป่าอันเป็นที่ชุมนุมของภิกษุ (สมิติ ศัพท์มีอรรถว่า ที่ชุมนุม) <ที.ม.อ.
๒/๓๓๗/๓๐๓>]

ฉะสหัสสา เหมะวะตา ยักขา นานัตตะวัณณโน
 อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสิโน
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

ยักข์หกพันอยู่ที่เขาเหมวตะ มีผิวพรรณหลากหลาย[เป็นสีเขียวเป็นต้น]
 ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่
 มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

สาตาคิรา ติสะหัสสา ยักขา นานัตตะวัณณโน
 อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสิโน
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

ยักข์สามพันอยู่ที่เขาสาตาคิรี มีผิวพรรณหลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมี
 สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่
 ภิกษุชุมนุมกัน

อิจเจเต โสพะสะสหัสสา ยักขา นานัตตะวัณณโน
 อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสิโน
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

ยักข์หนึ่งหมื่นหกพันเหล่านั้น มีผิวพรรณหลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมี
 สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่
 ภิกษุชุมนุมกัน

เวสสามิตตา ปญจะสะตา ยักขา นานัตตะวัณณโน
 อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสิโน
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

ยักษ์ห้าร้อยอยู่ที่เขาเวสสามิตตะ มีผิวพรรณหลากหลาย ทรงฤทธิ์ มี
รัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่า
ที่ภิกษุชุมนุมกัน

กุมภีโร ราชะคะหิโก เวปุลลัสสะ นิเวสะนัง
ภิกขุโย นัง สะตะสะหัสสัง ยักขานัง ปะยิรุปาสะติ
กุมภีโร ราชะคะหิโก โสปาคา สะมิติง วะนัง.

ยักษ์ชื่อกุมภีระอยู่ใกล้นครราชคฤห์ มีเขาเวปุลละเป็นที่พำนัก ยักษ์
แสนเศษแวดล้อมยักษ์นั้น ยักษ์ชื่อกุมภีระผู้อยู่ใกล้นครราชคฤห์ก็มายังป่าที่
ภิกษุชุมนุมกัน

[๓๓๖] ปุริมัญจะ ทิสัง ราชา ะตะรัฏฐิ ปะสาสะติ
คันธัพพานัง อะธิปะติ มะหาราชา ยะสัสสีโส.

ท้าว महाराज พระนามว่า ธรรม ปกครองอยู่ในทศบุรพา เป็นอธิบดีของ
พวกคนธรรพ์ เป็น महाराज พระองค์หนึ่ง[ในสี่พระองค์] มีบริวารมาก

[คำว่า ยสัสสีโส ในบาทที่ ๔ ตัดบทเป็น ยสัสสี + เอโส]

แม้จะกล่าวว่าท้าวธรรมปกครองอยู่ในทศบุรพา แต่คนธรรพ์บริวารของพระองค์อยู่ใน
ทิศทั้ง ๔ ในทวีปใหญ่ ๔ แห่ง และในทวีปเล็กไม่ถ้วน ดังนั้น ท้าวธรรมจึงปกครองคนธรรพ์ใน
ทิศ ๔ ทั้งหมด]

ปุตตาปี ตัสสะ พะหะโว อินทะนามา มหัพพะลา
อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสีโน
โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

แม่บุตรของเธอชื่ออินทะก็มีมาก เป็นผู้มีกำลังมาก ทรงฤทธิ์ มีรัศมี
สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่
ภิกษุชุมนุมกัน

[บุตรของท้าวมหาราชทั้ง ๔ คือ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวกุเวร
มีชื่อว่า อินทะ (พระอินทร์)เหมือนชื่อของพระท้าวสักกเทวราช]

ทักษิณัญจะ ทิสัณ ราชา วิรุฬโห ตัง ปะสาสะติ
กุมภันฑานัง อะธิปะติ มหาราชา ยะสัสสีโส.

ท้าวมหาราชพระนามว่า วิรุฬหก ปกครองอยู่ในทิศทักษิณ เป็นอธิบดี
ของพวกกุมภันฑ์ เป็นมหาราชพระองค์หนึ่ง[ในสี่พระองค์] มีบริวารมาก

ปุตตะปิ ตัสสะ พะหะโว อินทะนามา มหัพพะลา
อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสีโน
โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

แม่บุตรของเธอชื่ออินทะก็มีมาก เป็นผู้มีกำลังมาก ทรงฤทธิ์ มีรัศมี
สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่
ภิกษุชุมนุมกัน

ปัจฉิมัญจะ ทิสัณ ราชา วิรูปักโข ปะสาสะติ
นาคานัง อะธิปะติ มหาราชา ยะสัสสีโส.

ท้าวมหาราชพระนามว่า วิรูปักษ์ ปกครองอยู่ในทิศปัจฉิม เป็นอธิบดี
ของพวกนาค เป็นมหาราชพระองค์หนึ่ง[ในสี่พระองค์] มีบริวารมาก

ปุตตาปี ตัสสะ พะหะโว อินทะนามา มหัพพะลา
 อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสีโน
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

แม้บุตรของเธอชื่ออินทาก็มีมาก เป็นผู้มีกำลังมาก ทรงฤทธิ์ มีรัศมี
 สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่
 ภิกษุชุมนุมกัน

อุตตะรัญจะ ทิสัง ราชา กุเวโร ตัง ปะสาสะติ
 ยักขานัง อะธิปะติ มะหาราชา ยะสัสสีโส.

ท้าวมหाराชพระนามว่า กุเวร ปกครองอยู่ในทิศอุดร เป็นอธิบดีของ
 พวักยักษ์ เป็นมหाराชพระองค์หนึ่ง[ในสี่พระองค์] มีบริวารมาก

ปุตตาปี ตัสสะ พะหะโว อินทะนามา มหัพพะลา
 อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสีโน
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

แม้บุตรของเธอชื่ออินทาก็มีมาก เป็นผู้มีกำลังมาก ทรงฤทธิ์ มีรัศมี
 สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่
 ภิกษุชุมนุมกัน

ปุริมะทิสัง ณะตะรัฎฐโฐ ทักขิณณะ วิรุฬหกโก
 ปัจฉิเมณะ วิรุปักโข กุเวโร อุตตะรัง ทิสัง.

ท้าวธรรฐอยู่ในทิศบูรพา ท้าววิรุฬหกอยู่ในทิศทักษิณ ท้าววิรุปักข์อยู่ใน
 ทิศปัจฉิม ท้าวกุเวรอยู่ในทิศอุดร

จัตตาโร เต มหาราชา สะมันตา จะตุโร ทิสา
 ทัททลละมานา อัญญัสสุ วเน กาปิละวัตตะเว.

ท้าวมหาราชทั้ง ๔ เหล่านั้นส่องแสงสว่างไสวรอบทิศทั้ง ๔ สถิตอยู่ใน
ป่าไถ่กรุงกบิลพัสดุ์

[ไม่เพียงท้าวมหาราช ๔ ในจักรวาลนี้เท่านั้น แต่ท้าวมหาราช ๔ ในหมื่นจักรวาลโดย
รอบได้มาชุมนุมกันที่ป่ามหาวันร่วมกับบริวารของตน คือ คนธรรพ์ กุมภัณฑ์ นาค และยักษ์
จำนวนองค์ละแสนโกฏิ

คำว่า จตุโร ทิศา ในบาทที่ ๒ เป็นวิภัตติวิปลาส คือ เปลี่ยนวิภัตติ หมายความว่า แม้
ควรจะกล่าวเป็นรูปสัตตมีวิภัตติ ก็กล่าวเป็นรูปทุติยวิภัตติ แต่สิ่งที่หมายถึงคือสัตตมีวิภัตติ
(ที.ม.ฎีกา ๒/๓๓๖/๒๙๙)]

บ่าวของท้าวโลกบาล

[๓๓๗] เตสัง มายาวิโน ทาสา อาคุง วัณฺจะนิกา สฐา

มายา กุณฺเณตฺถ เวณฺเณตฺถ วิจฺจจะ วิณฺเณสฺส สะหะ.

บ่าวของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้นมีมายา หลอกหลวง เจ้าเล่ห์ มาด้วยกัน
บ่าวที่มีมายา ชื่อว่า กุณฺเณตฺถ เวณฺเณตฺถ วิจฺจจะ และวิณฺเณสฺส

จันทะโน กามะเสฏฺฐสฺส จะ กิณนิชฺฌนฺตฺถ นิชฺฌนฺตฺถ จะ

ปะนาโท โอปะมัญญสฺส จะ เทวะสุโต จะ มาตะลิ.

พร้อมทั้งจันทนะ กามเสฏฐะ กิณนิชฌนตฺถ นิชฌนตฺถ เทพปนาทะ เทพ
โอปมัญญะ และเทพสารถิชื่อมาตลี

[บ่าวของท้าวมหาราชทั้ง ๔ มี ๘ คน คือ กุณฺเณตฺถ เวณฺเณตฺถ วิจฺจจะ วิณฺเณสฺส จันทะ
กามเสฏฐะ กิณนิชฌนตฺถ และนิชฌนตฺถ ส่วนคำว่า ปนาโท (เทพปนาทะ) เป็นต้นเป็นชื่อของเทวดา]

จิตตะเสนโน จะ คันธัพพะ นะโพรราชา ชะเนสโก

อาคุง ปัญจะลีโข เจวะ ติมพะรุ สุริยะวัจจะสา.

คนธรรพชื่อจิตตะ เสนะ และจิตตเสนะ เทพบุตรช่างสาน เทพชนวสกะ (อดีตพระเจ้าพิมพิสาร) เทพคนธรรพปัญจลีขะ เทพคนธรรพติมพรุ และ เทพธิดาสุริยวัจจะสา (บุตรของท้าวติมพรุ) ก็มา

[คำว่า จิตตเสนโน ในคัมภีร์อรรถกถาของทีฆนิกาย มหาสมยสูตร (เล่ม ๒ หน้า ๓๐๓) อธิบายว่าเป็น คนธรรพชื่อจิตตะ เสนะ และจิตตเสนะ ตามนัยนี้จัดเป็นเอกเสสนัย คือ นัยที่ลบบรรจุให้เหลือศัพท์เดียว มีรูปวิเคราะห์ว่า จิตโต จ เสนโน จ จิตตเสนโน จ จิตตเสนโน (จิตตะ เสนะ และ จิตตเสนะ ได้รูปว่า จิตตเสนะ) ตามคำอธิบายในฎีกาของทีฆนิกายว่า

จิตโต จ เสนโน จ จิตตเสนโน จาติ ตโย เอเต เทวปุตตา ปาฬิยํ เอกเสสนเยน วุตตาติ อาห “จิตโต จาติอาทิ. (ที.ม.ฎีกา ๒/๓๓๗/๓๐๐)

“เทพบุตร ๓ องค์เหล่านี้ คือ จิตตะ เสนะ และจิตตเสนะ มีตรัสไว้ในพระบาลีด้วยเอกเสสนัย (วิธีลบบรรจุให้เหลือศัพท์เดียว) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า จิตโต จ เป็นต้น”

คำว่า ชเนสโก ตัตถเป็น ชนี + อาสโก แปลตามศัพท์ว่า ผู้นำแห่งอิสสรชน มีรูปวิเคราะห์ว่า ชนินํ อาสโก ชเนสโก (ผู้นำแห่งอิสสรชน ชื่อว่า ชเนสกะ) เมื่อลบสระ อา แล้วให้แปลงสระ อี ใน นี เป็น เอ ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริเฉทที่ ๒ สูตร ๒๙) ว่า ยุณณานเมโอ ลุตตา (แปลงสระ อี วัณณะและ อุ วัณณะที่อยู่ท้ายสระอันถูกลบแล้วเป็น เอ และ โอ) ดังอุทาหรณ์ว่า

- รเถสโก = รธี + อาสโก (ผู้นำของทหารรถ, จอมทัพ)
- อีเสลโย = อีสี + อาลโย (ที่พักของฤๅษี)
- มุเนลโย = มุณี + อาลโย (ที่พักของมุณี)

คำว่า ชเนสโก นี้เป็นคำไวพจน์ของ ชนวสโก (ชนี = ชน, อาสโก = วสโก) กล่าวไว้เพื่อให้ต้องคณะฉันท์ จึงหมายถึงเทพคนธรรพชื่อชนวสกะผู้เป็นอดีตพระเจ้าพิมพิสาร ไม่ใช่หมายถึงเทพชื่อชเนสกะ จัดว่าเป็นการเรียกชื่ออื่นที่มีความหมายเหมือนกัน เช่น ชื่อว่าปทุมุตตระใช้เป็น ชลชุตตระ โดยใช้ ชลช ศัพท์ที่เป็นคำไวพจน์ของดอกบัวแทน ปทุม ศัพท์บ้าง หรือใช้ชื่อว่า

ปุปผ (ดอกไม้) แทนชื่อว่า สุมณ (ดอกมะลิ) บ้าง ดังข้อความว่า

ตัม เม พุทฺโธ วียากาสี

ชลชุตฺตรนามโก

ภิกขุสํเฆ นิสิติตวา

อิมา คาถา อภาสถ.

(ขุ.อป. ๓๓/๑๘๓/๒๗๙)

“พระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงพยากรณ์ชื่อนั้นแก่เรา พระองค์ประทับนั่งท่ามกลางหมู่ภิกษุแล้วตรัสคาถาเหล่านี้”

ชื่อจริงที่ต้องการกล่าวถึงในที่นี้คือ ปทุมุตตร (ปทุม + อุตตร) แต่ใช้ ชลชุตตร (ชลช + อุตตร) แทน โดย ชลช เป็นคำไวพจน์ของ ปทุม

ตสฺส สีสํโส มหาปณฺญ

ปุปฺพนาโม พหุสฺสุโต

สาสนํ อนรฺกขณโต

ชมพฺพทีเป ปตฺติภูตฺติ.

(วิ.ป. ๘/๘/๘)

“ศิษย์ของพระตีสะนั้นมีปัญญามาก ชื่อว่าพระสุมณะ เป็นพหูสูต ตามรักษาพระศาสนา พำนักอยู่ในชมพูทวีป”

คำว่า ปุปผ (ดอกไม้) ใช้แทน สุมณ (ดอกมะลิ) ดังข้อความว่า

ปุปฺพนาโมติ สุมณฺตเถโร. (สารตถ.ฎีกา ๑/๑/๑๘๖)

“คำว่า ปุปฺพนาโม (ผู้มีชื่อของดอกไม้) หมายถึง พระสุมณะเถระ”

สัททนต์ติปกรณ (สุตตมาลา จตฺตปทวิภาค) กล่าวสรุปความเรื่องนี้ว่า

กวจิ วจนาลงการตถํ อภิธานนฺตรปฺกฺชิปนฺมปิ ภวติ. ชลชุตฺตรนามิโน, ปทุมุตฺตรนามิโนติ อตฺถโ. ปุพฺเพ วุตตภาเวน ปสฺสิตสฺส นามสฺส สามณฺญเณน วจณํ วิเสเส อวตฺติภูตฺติติ เญยฺยํ. ตัม ยถา-

ตีสสทตฺโต จ เมธาวิ

วินเย จ วิสารโท

ตสฺส สีสํโส มหาปณฺญ

ปุปฺพนาโมติ วิสสุตฺติ.

เอตถ หิสฺส ปุพฺเพ สุมฺโนติ นามํ วุตตํ, ตัม “ปุพฺเพติ คเหตุพฺพํ. ตถจ นามํ สุมฺนาย นามราชกุมาริยา “สุมฺนาติ นามํ วีย สุมฺนปุปฺพนามํ คเหตุวา ปุคฺคเล อารโหปิตํ, น จิตฺตสฺส นามํ

คเหตฺวา ปุคฺคเล อาโรปีตํ. เตนนาห อฏฺฐกถายํ “ปุพฺพนาโมติ วิสสุโตติ. (นีติ.สุตฺต. ๔๙๗-๔๙๘)

“แม้การประกอบใช้ชื่ออื่นย่อมมีได้เพื่อให้คำสละสลวยในที่บางแห่ง เช่น ชลชุตตร-
นามิโน หมายความว่า ผู้มีพระนามว่าปทุมุตตระ การกล่าวถึงชื่อที่ประจักษ์แล้วเพราะถูกกล่าว
มาก่อนโดยสามัญทั่วไป พึงทราบว่าดำรงอยู่ในชื่อพิเศษ เช่น

‘พระติสสทัตตะผู้ทรงปัญญา และอาจหาญในวินัย ศิษย์ผู้มีปัญญามากของท่าน
ปรากฏว่าชื่อปุพพะ (สมณะ)’

กล่าวโดยละเอียดว่า ชื่อว่าสมณะของพระเถระนั้นมิได้กล่าวไว้มาก่อนแล้ว จึงควรถือเอา
ชื่อนั้นว่าเคยกล่าวมาก่อน และชื่อนั้นถูกยกขึ้นไว้ในบุคคลโดยถือเอาชื่อของดอกมะลิ เหมือน
ชื่อว่า สมุณา ของราชกุมารีพระนามว่า สมุณา มิได้ยกขึ้นไว้ในบุคคลโดยถือเอาชื่อของจิต
ฉะนั้นจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถาว่า ปุพฺพนาโมติ วิสสุโต (ปรากฏว่าชื่อปุพพะ)”]

เอเต จัญญู จะ ราชานो คัณธัพพา สะหะ ราชูภิ

โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

เทพคนธรรพ์เหล่านี้และเทพคนธรรพ์เหล่านี้ เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายัง
ป่าที่ภิกษุชุมชนร่วมกันร่วมกับเทพคนธรรพ์ทั้งหลาย

[๓๓๘] อะถาคุง นาคะสา นาคา เวสาลา สะหะตัจฉกะ

กัมพะลัสสะตะรา อาคุง ปายาคา สะหะ ญาติภิ.

อนึ่ง เหล่านาคที่อยู่ในสระนาคะบ้าง อยู่ในเมืองเวสาลีบ้าง มาพร้อมกับ
กับบริวารของนาคตัจฉกะ กัมพลนาคราชและอัสสตรนาคราชก็มา นาคผู้อยู่ใน
ท่าปายาคะกับญาคีก็มา

[กัมพลนาคราชและอัสสตรนาคราชอาศัยอยู่ที่เชิงเขาสิเนรุ เป็นพญานาคผู้มีฤทธิ์มาก
สามารถเอาชนะครุฑได้ (ที.ม.อ. ๒/๓๓๘/๓๐๓)]

ยามุนา ะตะรัฐฐา จะ อาคุง นาคา ยะสัสสินโน
 เอราระโณ มหานาโค โสปาคา สะมิติง ะนัง.

นาคผู้อยู่ในแม่น้ำยมุนา และนาครธตรฐ ผู้พรั่งพร้อมด้วยบริวาร ก็มา แม่
 เทพเอราวัณผู้เป็นพญาช้างก็มายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

[คำว่า เอราระโณ มหานาโค (เทพเอราวัณผู้เป็นพญาช้าง) มิใช่พญาช้างจริงๆ ท่านเคย
 เกิดเป็นพญาช้างพาหนะของท้าวสักกะในสมัยที่เป็นมฆมาณพ เมื่อเสียชีวิตแล้วได้ไปเกิดเป็น
 เทพเอราวัณ ท่านมักแปลงร่างเป็นพญาช้างสูง ๑๕๐ โยชน์เพื่อเป็นพาหนะของท้าวสักกะที่
 ต้องการจะนั่งเดินทางไปสถานที่ต่างๆ (ขุ.ธ.อ. ๑/๓๐/๒๐๕)]

เย นาคะราเช สะหะสา ะหะรันติ
 ทิพพา ทิชา ปักชิ วิสุทธะจักขุ
 เวหาเยสา เต ะนะมะขณะปัตตา
 จิตรา สุปัณณา อิติ เตสะ นามัง.

ปักชีทวิชาติผู้มีอานุภาพยิ่งใหญ่ มีนัยน์ตาใสกระจ่าง[เห็นนาคได้ภายใน
 ร้อยพันโยชน์] โฉบจับนาคราชไปได้โดยพลัน มาทางอากาศถึงท่ามกลางป่า
 ปักชีนั้นมีชื่อว่า จิตรสุบรรณ

อะภะยัง ตะทา นาคะราชานะมาลี
 สุปัณณะโต เขมะมะกาสิ พุทโธ
 สัณหาทิ วาจาทิ อุปะวะหะยันตา
 นาคา สุปัณณา สะระณะมะกังสุ พุทธัง.

ในเวลานั้น นาคราชทั้งหลายมิได้หวาดกลัว พระพุทธเจ้าทรงกระทำให้
ปลอดภัยจากครุฑ นาคกับครุฑเจรจากันด้วยวาจาอันไพเราะ กระทำ
พระพุทธเจ้าให้เป็นสรณะ

**[๓๓๙] ชิตา วะชิระหัตถเณส สะมุทัง อะสุรา ลิตา
ภาตะโร วาสะวัสเสเต อิทิมันโต ยะสัสสินโน.**

เหล่าอสูรอาศัยสมุทรรอย ถูกท้าววชิระหัตถ์รบชนะแล้ว เป็นพี่น้องของ
ท้าวवासพ ทรงฤทธิ์ พรั่งพร้อมด้วยบริวาร ก็มา

[ข้อความว่า “เป็นพี่น้องของท้าวवासพ” หมายความว่า อสูรไม่ใช่พี่น้องโดยตรงของ
พระอินทร์ แต่เป็นพี่หรือน้องภรรยา เพราะพระนางสุชาดาผู้เป็นมเหสีของท้าวवासพเป็นธิดา
ของจอมอสูรเวปจิตติ (ที.ม.อ. ๒/๓๓๙/๓๐๔)]

**กาลกัญญา มหาภิสมมา อะสุรา ทานะเวฆะสา
เวปะจิตติ สุจิตติ จะ ปะหาราโท นะมุจี สะหะ.**

กาลกัญญาขอสูรผู้มีกายใหญ่น่ากลัวก็มา ทานเวฆสอสูร[ผู้เป็นนักธนู]ก็มา
จอมอสูรเวปจิตติ จอมอสูรสุจิตติ จอมอสูรปะหาราทะ และพระยามารก็มา

[การที่กาลกัญญาขอสูรเป็นต้นที่อยู่ในมหาสมุทรเดินทางมาร่วมกับพระยามารผู้อยู่ใน
สวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวดี ก็เพราะว่าอสูรเหล่านั้นกับพระยามารมีธาตุตรงกัน คือ มีอัธยาศัย
สอดคล้องกัน เพราะปราศจากฉันทะที่ต้องการจะบรรลุมรรค จึงเป็นผู้ไม่อาจบรรลุธรรมได้ใน
ชาติที่เป็นอสูรและพระยามารนั้น (ที.ม.อ. ๒/๓๓๙/๓๐๔, ที.ม.ฎีกา ๒/๓๓๙/๓๐๑)]

สะตัญจะ พะลิปุตตานัง สัพเพ เวโรจะนามะกา
 สันนัยหิตวา พะลิง เสนัง ราชุภัททะมุปาคะมุง
 สมะโยทานิ ภัททันเต ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

บุตรร้อยหนึ่งทั้งหมดของพลีสูร มีชื่อว่าราหู รวบรวมกองทัพของพลี-
 อสูรแล้วเข้าไปหาพระราหูจอมอสูร แล้วกล่าวว่า ขอความเจริญจงมีแก่ท่าน
 บัดนี้ถึงเวลาไปสู่ปามหาวันทีภิกษุชุมนุมกัน

[ชื่อของจอมอสูรพลีมีได้มีระบุไว้ในพระสูตรนี้ เพราะท่านเนรมิตอภิปาณอันละเอียด
 อ่อน จึงทำให้ผ่านชื่อของท่านไป พระพุทธองค์จึงระบุชื่อบุตรของท่านแทนว่า สตยจ พลิ-
 ปุตตานัง (บุตรร้อยหนึ่งของพลีสูร) เป็นต้น (ที.ม.อ. ๒/๓๓๙/๓๐๕, ที.ม.ฎีกา ๒/๓๓๙/๓๐๑)

บุตรของพลีสูรมีชื่อว่า ราหู ตามชื่อลูกของตน คำว่า เวโรจ เป็นคำไวพจน์ของราหู
 ดังข้อความว่า

สพเพ เวโรจนามกาติ สพเพ อุตตโน มาตุลสฺส ราชุสฺเสว นามธรา. (ที.ม.อ. ๒/
 ๓๓๙/๓๐๕)

“คำว่า สพเพ เวโรจนามกา (ทั้งหมดมีชื่อว่าราหู) หมายความว่า มีชื่อเหมือนชื่อลูก
 ของตนว่าราหู”]

เทวดา ๖๐ จำพวก

[๓๔๐] อาโป จะ เทวา ปะฐะวี จะ เตโช วาโย ตะทาคะมุง
 วรุณา วารุณา เทวา โสโม จะ ยะสะสะ สะหะ
 เมตตากะรุณากายิกา อาคุง เทวา ยะสัสสีโน.

ในเวลานั้น เทวดาชื่อปฐวี อาโป เตโช และวาโย ได้พากันมาแล้ว เทวดา
 ชื่อวรุณะ วารุณะ โสมะ และยสะ ก็มาด้วยกัน เทวดาผู้บังเกิดในหมู่เทพด้วย
 เมตตาและกรุณาอัน ผู้พร้งพร้อมด้วยบริวาร ก็มา

[เทวดาชื่อปฐวี อาโป เตโช และวาโย คือ เทวดาผู้เจริญปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโช-
กสิณ และวาโยกสิณในสมัยที่เป็นมนุษย์ แล้วไปเกิดเป็นเทวดาด้วยอำนาจของอุบาสภาสมาธิอัน
เป็นกามาวจรกุศลจิต

เทวดาผู้บังเกิดในหมู่เทพด้วยเมตตาและกรุณาธรรม เป็นเทวดาผู้เจริญเมตตาและ
กรุณาธรรมในสมัยที่เป็นมนุษย์ แล้วไปเกิดเป็นเทวดาด้วยอำนาจของอุบาสภาสมาธิเช่นเดียวกัน]

ทะเลเต ทะสะธา กายา สัพเพ นานัตตะวณฺณโน
อิทธิมันโต ชุติมันโต วณฺณะวันโต ยะสัสสิโน
โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณฺง สะมิติง ะนัง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ
หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร
เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมชนนุมนกัน

เวณชฺฐเทวา สะหะลี จะ อะสะมา จะ ทเว ยะมา
จันทัสสุปะนิสา เทวา จันทะมาคฺง ปุรฺกขัตวา.

เทวดาชื่อเวณชฺฐ สหลิ อสมะ และยมกทั้งสองก็มา เทวดาผู้อาศัย
พระจันทร์ มีพระจันทร์นำหน้ามา

[คำว่า ปุรฺกขัตวา ตามหลักฉันทลักษณ์ให้ถือว่า คำว่า ปุรฺกขตฺ (๑ ๒ ๒) กลายเป็น
เสียงลหุในคำสุดท้ายว่า ขตฺ ด้วยการออกเสียงเร็ว จึงสอดคล้องกับ ข คณะที่มีเสียงลหุท้ายเป็น
รูปว่า ๑ ๒ ๑ การถือว่าสังโยคาคิครุ คือ ขตฺ เป็นลหุในลักษณะนี้ มีกฎในคัมภีร์ฉันทศาสตร์ว่า

ติพฺพปยตโนจจารณาตฺร ลขุตฺตมิตฺติ กณฺฐาภรณํ. ยพฺพตํ

ยทา ติพฺพปยตเนน

สังโยคาคิสฺส’การวํ

น ฌนโทภงคมิจจาหุ

ตทา โทสาย วิณฺณโน.

(ฌนโถมณฺชรี ๑/๑๘)

“คัมภีร์[สรัสวตี]กัณฐาภรณะกล่าวว่า ความเป็นลหุย่อมมีในครุเหล่านี้ด้วยความพยายามออกเสียงเร็ว ดังข้อความว่า

‘เมื่อใด ความเป็นลหุของสังโยคเป็นต้นมีอยู่ด้วยความพยายามออกเสียงเร็ว เมื่อนั้น กวีย่อมไม่กล่าวเป็นโทษว่าเสียฉันท’ ”]

สุริยัสสุปะนิสา เทวา

สุริยะมาคฺง ปุรฺกชฺตฺวา

นักรชฺตตานิ ปุรฺกชฺตฺวา

อาคฺง มัณเฑวะลาหะกา

วะสุณัํ วาสะโว เสฏฺโฐ

ลักโกปาคา ปุรินทะโท.

เทวดาผู้อาศัยพระอาทิตย์ มีพระอาทิตย์นำหน้ามา เทวดาผู้อาศัย นักษัตร มีนักษัตรนำหน้ามา เทวดาลม เทวดาเมฆ และเทวดาอุณฺหภูมิ ก็มา ท้าวสักกะผู้ประเสริฐ เคยให้ทานในปางก่อน เป็นผู้นำของวสุเทพทั้งหลาย ก็มา

[คำว่า มนุทวลาหกา แปลตามศัพท์ว่า เมฆอ่อน หมายถึง เทวดาที่ก่อให้เกิดลม (วาท- วลาหก) เทวดาที่ก่อให้เกิดเมฆ (อพฺภวลาหก) และเทวดาที่ก่อให้เกิดความร้อน (อุณฺหวลาหก) ส่วนเทวดาที่ก่อให้เกิดฝน เรียกว่า วสุสวลาหก จึงกล่าวถึงต่อไปในคาถาว่า ถนยํ อาค ปชฺชนโน, โย ทิสา อภิวสฺสติ (ปชฺชนนเทวบุตรซึ่งบันดาลให้ฝนตกทั่วทิศก็มายังเมฆให้คำราม อยู่)

คัมภีร์ฎีกาของมหาสมัยสูตร (ข้อ ๓๔๐ หน้า ๓๐๒) กล่าวว่า วสุเทวดา นาม เอโก เทวนิกาโย (ขึ้นชื่อว่า วสุเทพ เป็นกลุ่มเทวดาจำพวกหนึ่ง) ในคัมภีร์มิลินทปัญหา (หน้า ๒๐๒) กล่าวถึงกลุ่มเทวดา ๕ จำพวกว่า สีวา วสุเทวา ฆนิกา อสิปาสา ภทฺธิปุตฺตา (สิวเทพ วสุเทพ ฆนิกเทพ อสิปาสเทพ และภทฺธิปุตตเทพ) ส่วนวรรณกรรมสันสกฤตกล่าวถึงกลุ่มเทพ ๙ กลุ่ม คือ

๑. อาทิจจเทพ มี ๑๒ องค์

๒. วิสุเทพ มี ๑๐ องค์
๓. วสุเทพ มี ๘ องค์
๔. ดุสิตเทพ มี ๓๒ องค์
๕. อาภัสสรเทพ มี ๖๔ องค์
๖. วาตเทพ มี ๔๙ องค์
๗. มหาราชิกเทพ มี ๒๒๐ องค์
๘. สาธยเทพ มี ๑๒ องค์
๙. วิสุเทพ มี ๑๑ องค์

ตั้งข้อความว่า

อาทิจจา วิสุ-วสโว	ตฺสิตา'ภสฺสรา'นิลา
มหาราชิกา สาธยา จ	รฺรทฺทา จ คณฺทเวตา.
ตตฺราทิจจา ทฺวาทสกา	วิสุเทวา ทสฺมฺมจฺฐิตา
วสโว อภฺจสงฺขยาตา	ฉตฺตีส ตฺสิตา มตา.
อาภสฺสรา จตฺสฺมฺมจฺฐิ	วาตา ปณฺณาเสกฺขุนกา
มหาราชิกนามาโย	ทฺวิสตฺ วิสตาธิกา.
สาธยา ทฺวาทส วิขยาตา	รฺรทฺทา เจกาทส ฐิตา
สมยฺนตรโต เอตา	วิญญฺเวยยา คณฺทเวตา.

(อภิธาน.ฎีกา ๑/๑๓)

“กลุ่มเทวดา คือ อาทิจจเทพ วิสุเทพ วสุเทพ ดุสิตเทพ อาภัสสรเทพ วาตเทพ มหาราชิกเทพ สาธยเทพ และรุตเทพ

ในบรรดาเทวดาเหล่านั้น อาทิจจเทพ มี ๑๒ องค์ วิสุเทพ มี ๑๐ องค์ วสุเทพ นับได้ ๘ องค์ ดุสิตเทพ มี ๓๒ องค์ อาภัสสรเทพ มี ๖๔ องค์ วาตเทพ มี ๔๙ องค์ มหาราชิกเทพ มี ๒๒๐ องค์ สาธยเทพ ปรากฏว่ามี ๑๒ องค์ และรุตเทพ มี ๑๑ องค์

พึงทราบกลุ่มเทวดาเหล่านี้จากความเห็นอื่น [คือวรรณกรรมสันสกฤต]”

คำว่า วสุ หมายถึงวสุเทพ มี ๘ องค์ คือ อาปะ, ฐวะ, โสมะ, ธวะ, อนิละ, อนละ,

ปัจจุสละ และปภาสละ คัมภีร์อภิธานฎีกา (คำอธิบายคาถา ๘๙๕) นำข้อความจากคัมภีร์
จินตามณีนมาแสดงว่า

อาโป ฐโว จ โสโม จ

ธโว เจวา'นิโล'นโล

ปัจจุโส จ ปภาโส จ

อภูฐเต วสโว มตา.

(อภิธาน.ฎีกา ๒/๘๙๕)

“วสุเทพมี ๘ องค์เหล่านี้ คือ อาปะ, ฐวะ, โสมะ, ธวะ, อนิละ, อนละ, ปัจจุสละ และ
ปภาสละ”]

ทะเลเต ทะสละธา กายา

สัพเพ นานัตตะวันณินโน

อิทธิมันโต ชุติมันโต

วันณะวันโต ยะสัสสินโน

โมทะมานา อะภิกกามุง

ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ
หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร
เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

อะถาคุง สะหะญู เทวา

ชะละมัคคิสิขาริระ

อะริฏฐะกา จะ โรชา จะ

อุมาปุปพะนิภาสีโน.

อนึ่ง เทวดาชื่อสหญู ผู้รุ่งเรืองดุจเปลวไฟก็มา อริฏฐเทพ และโรชเทพ
ผู้มีรัศมีดังสีดอกผักตบก็มา

วะรุณา สะหะธัมมา จะ

อัจจุตา จะ อะเนชะกา

สุเลยยะรุจิรา อาคุง

อาคุง วาสะวะเนสีโน.

เทวดาชื่อวรุณะ สหธรรม อัจจุตะ อเนชกะ สุเลยยะ และรุจิระก็มา
เทวดาชื่อวาสวเนสีก็มา

ทะเสเต ทะสะธา กายา สัพเพ นานัตตะวณฺณโน
 อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสิโน
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณฺง สะมิติง วะนัง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ
 หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร
 เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

สะมานา มหาสะมานา มานุสา มานุสุตตะมา
 ชิตทาปะโทสิกา อาคุง อาคุง มะโนปะโทสิกา.

เทวดาชื่อสมานะ มหาสมานะ มานุสะ มานุสุตตะมะ และชิตทาปะโทสิกะ
 (เทวดาผู้พินาศด้วยการเล่นเกินเวลาบริโภคอาหาร) ก็มา เทวดาชื่อมนโ-
 โทสิกะ (เทวดาผู้พินาศด้วยจิตริษยา) ก็มา

อะถาคุง หาระโย เทวา เย จะ โลหิตะวาสิโน
 ปาระคา มหาปะราคา อาคุง เทวา ยะสัสสิโน.

หนึ่ง เทวดาชื่อหริ โลหิตวาสี ปารคะ และมหาปารคะ ผู้พรั่งพร้อมด้วย
 บริวาร ก็มา

ทะเสเต ทะสะธา กายา สัพเพ นานัตตะวณฺณโน
 อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสิโน
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณฺง สะมิติง วะนัง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ
 หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร
 เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

สุกกา กระมิกา อรุณา อาคฺง เวฆะนะสา สะหะ

โธทาตะคัยหา ปาโมกขา อาคฺง เทวา วิจักขณา.

เทวดาชื่อสุกกะ กระมิกะ อรุณะ และเวฆนสะ ก็มาด้วยกัน เทวดา
หัวหน้าชื่อโธทาตะคัยหะ และเทวดาชื่อวิจักขณะ ก็มา

สทามัตตา หาระคะชา มิสสะกา จะ ยะสัสสีโน

ถะนะยัง อาคะ ปัชชุนโน โย ทิสสา อะภิวัสสะติ.

เทวดาชื่อสทามัตตะ หารคชะ และมิสสะกะ ผู้พรั่งพร้อมด้วยบริวารก็มา
ปัชชุนนเทพบุตร (เทวดาฝน) ซึ่งบันดาลให้ฝนตกทั่วทิศก็มายังเมฆให้คำรามอยู่

ทะเสเต ทะสะธา กายา สัพเพ นานัตตะวันณินโน

อิทธิมันโต ชุติมันโต วันณะวันโต ยะสัสสีโน

โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง ะนะง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ
หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร
เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

เขมียา ตุสิตา ยามา กัฏฐะกา จ ยะสัสสีโน

ลัมพีตะกา ลามะเสฏฐา โชตินามา จะ อาสะวา

นิมมานะระติโน อาคฺง อะถาคฺง ประระนิมมิตา.

เทวดาชื่อเขมียะ เทวดาชั้นดุสิต เทวดาชั้นยามา และเทวดาชื่อกัฏฐะ
ผู้พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เทวดาชื่อลัมพีตะกะ ลามะเสฏฐะ โชติ อาสา และเทวดา
ชั้นนิมมานะระตีกี่มา อีกทั้งเทวดาชั้นปรนิมมิตะก็มา

[คำว่า อาสวา ในบาทที่ ๔ เป็นชื่อของเทวดาชื่ออาสา พระพุทธองค์ทรงประกอบใช้เป็น อาสวา เพื่อรักษาคณะฉันท์ให้ครบ ๘ พยางค์ (ที.ม.อ. ๒/๓๔๐/๓๐๗)]

ทะเสเต ทะสะธา กายา สัพเพ นานัตตะวณฺณโน
อิทธิมันโต ชุติมันโต วณฺณะวันโต ยะสัสสีโน
โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณฺง สะมิติง วะนัง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณหลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวารเบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

สัฏฺฐะเต เทวะนิกายา สัพเพ นานัตตะวณฺณโน
นามันวะเยน อาคัณฺฐุง เย จัญญะ สะทิสสา สะหะ.

หมู่เทวดา ๖๐ จำพวกเหล่านี้ ล้วนมีผิวพรรณหลากหลาย มาแล้วโดยชื่อกลุ่ม[ว่าเทวดาชื่ออาโปเป็นต้น] และเทวดา[ผู้อยู่ในจักรวาล]อื่นผู้มีชื่อเหมือนกัน มาพร้อมกันด้วยคิดว่า

ปะวุตตะชาติมะซีลัง โอะฆะติณณะมะนาสะวัง
ทักเขโมฆะตะรัง นาคัง จันทังวะ อะสีตาติคัง.

พวกเราจักเห็นพระชินาสพ ผู้ปราศจากชาติ ไม่มีกิเลสจุตตะปู ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว ไม่มีอาสวะ ล่วงพ้นห้วงกิเลส และจักเห็นพระทศพลผู้ล่วงพ้นบาป ประดุจพระจันทร์พ้นจากเมฆฉะนั้น

[๓๔๑] สุปฺพัหฺมา ปะระมัตโต จะ ปุตตา อิทธิมะโต สะหะ
สะนังกุมารโ ทิสโส จะ โสปาคะ สะมิติง วะนัง.

สุพรหมและปรมัตตพรหม ผู้เป็นชินรสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงฤทธิ์ ก็มาด้วยกัน สันถัมภ์พรหม และติสสพรหมก็มายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

[ตั้งแต่บัดนี้ไปจะกล่าวถึงการมาของพรหม สุพรหมเป็นเทพบุตรที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค สุพรหมสูตร (ส.ส. ๑๕/๔๘/๖๓) ท่านได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ต่อมาเจริญญาณไปเกิดเป็นพรหมชื่อว่าสุพรหมในรูปภูมิชั้นล่าง (ส.ส.อ. ๑/๔๘/๑๐๗, ที.ม.ฎีกา ๒/๓๔๑/๓๐๓)

ปรมัตตพรหมไม่ปรากฏเรื่องราวในพระไตรปิฎกและอรรถกถา อย่างไรก็ตาม พรหมทั้งสองคือสุพรหมและปรมัตตพรหมเป็นพระอริยบุคคล จึงตรัสว่า ปุตุตา อิทธิมโต (ผู้เป็นชินรสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงฤทธิ์)

สันถัมภ์พรหมปรากฏในทีฆนิกาย มหาวรรค มหาโควินทสูตร (ที.ม. ๑๐/๓๐๐/๑๙๓) และชนวสภสูตร (ที.ม. ๑๐/๒๘๔/๑๗๙) และในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค สันถัมภ์สูตร (ส.ส. ๑๕/๑๘๒/๑๘๕) ท่านเคยเกิดเป็นเด็กไว้ผมเปีย ๕ แถวในสมัยพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ได้เจริญญาณไปเกิดเป็นพรหม (ส.ส.อ. ๑/๑๘๒/๒๐๘) ท่านและท้าวมหาพรหมหรือท้าวสักกะมักแสดงธรรมที่ศาลาสุธรรมสภาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทุกวัน อุโบสถ ๘ คำ ๑๔ คำ และ ๑๕ คำเดือนละ ๖ ครั้ง (ที.ม.อ. ๒/๒๙๔/๒๖๒)

ติสสพรหมเป็นปุถุชนในสมัยที่มาฟังมหาสมัยสูตร ภายหลังจึงมาเกิดเป็นมนุษย์แล้วออกบวชปรากฏนามว่า พระโมคคลีปุตตติสสะ ในสมัยตติยสังคายนา (ที.ม.ฎีกา ๒/๓๔๑/๓๐๓)]

สะหัสสัง พุรัมพะโลกานัง มหาพุรัมพะภิติฏฐะติ

อุปะปันโน ชุติมันโต ภิสมากาโย ยะสัสสิโส.

ท้าวมหาพรหมหนึ่งพันองค์ อยู่เหนือ[พรหมอื่นด้วยผิวพรรณ บริวาร และอายุ] ท้าวมหาพรหมนั้นบังเกิดขึ้น[ในพรหมโลก] มีอานุภาพ มีสรีระใหญ่โต มีอรรถภาพงาม ก็มา

[คำว่า พรหมโลก ในบาทที่ ๑ แปลตามศัพท์ว่า ท้าวมหาพรหมผู้มีพรหมโลก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- พรหมโลก เอเตสํ อตถิติ พรหมโลกา = ท้าวมหาพรหมผู้มีพรหมโลก ชื่อว่า พรหมโลกะ (พรหมโลก ศัพท์ + ณ ปัจจัยในอัสสัถิตัทธิต)

คำว่า ยสสสิโส ในบาทที่ ๔ ตัดบทเป็น ยสสสิ + เอโส โดยทั่วไปคำว่า ยส มักแปลว่า บริวาร หรือเกียรตินัยศ แต่ในที่นี้มีความหมาย สิริมงคล คำว่า ยสสสิ จึงแปลว่า มีอรรถภาพงาม (ที.ม.อ. ๒/๓๔๑/๓๐๘)

คำว่า ชุตินฺโต ในบาทที่ ๓ แปลว่า “มีอานุภาพ” โดย ชุตี ศัพท์แปลว่า “อานุภาพ” ตามคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถา (ที.ม.อ. ๒/๓๓๕/๓๐๑) ว่า ชุตินฺโตติ อานุภาวสมฺปนฺนา (คำว่า ชุตินฺโต หมายความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยอานุภาพ) ดังนั้น แม้คำนี้จะแปลว่า “มีรัศมีสว่างไสว” ในคาถาอื่น โดย ชุตี ศัพท์แปลว่า รัศมี ก็แปลว่า “มีอานุภาพ” ในคาถานี้]

ทะเลตละ อิสสระรา อาคุง ปังเจกะวะสะวัตติโน

เตสฺสญจะ มัชฌะโต อาคะ หาริโต ปะริวาริโต.

ท้าวมหาพรหม ๑๐ องค์ผู้เป็นใหญ่กว่าพรหมพັນหนึ่ง มีอำนาจเฉพาะองค์ละอย่างในพรหมเหล่านี้ ก็มา มหาพรหมชื่อหาริตะมีพรหมบริวาร [แสนหนึ่ง] ห้อมล้อม มาอยู่ท่ามกลางพรหมพັນองค์นั้น

พระยามารมารบกวนการชุมนุม

[๓๔๒] เต จะ สัพเพ อะภิกกันเต สะอินเท เทเว สะพรัหมะเก

มาระเสนา อะภิกกามิ ปัสสะ กัณห์สสะ มันทิยัง.

กองทัพมาร[เห็น]เทวดา พระอินทร์ และพรหมทั้งหมดนั้นที่มาแล้ว จึงมุ่งมากัน พระศาสดาตรัสว่า ท่านจงดูความเขลาของมาร

[ข้อความว่า “ท่านจงดูความเขลาของมาร” เป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสถึงมารส่งกองทัพมาทำอันตรายแก่การฟังธรรมของเทวดาและพรหมว่าเป็นผู้ทำสิ่งที่ไร้ประโยชน์เหนือวิสัยของตน]

เอถะ คัณหะถะ พันธะถะ ราเคนะ พัทธะมัตถุ โว
สมันตา ปะริวาเรถะ มา โว มุญจิตถะ โกจิ นัง.

[พระยามารกล่าวว่า] พวกท่านจงมาจับหมู่เทพผู้ก่อกวน จงผูกหมู่เทพด้วยรากะ จงล้อมไว้ทุกด้าน อย่าปล่อยให้ใครๆ พ้นไปได้

อิติ ตัตถะ มะหาเสโน กัณโห เสนัง อะเปสะยิ
ปาณินา ตะละมาหัจจะ สะรัง กัตวานะ เภระวัง.
ยะถา ปาวุสสะโก เมโฆ ณะนะยันโต สะวิชชุกโก
ตะทา โส ปัจจุทาวตติ สังกุทโธ อะสสะยังวะเส.

พระยามารผู้มีกองทัพยิ่งใหญ่ เอาฝ่ามือตบแผ่นดินทำเสียงน่ากลัวเหมือนฝนห่าใหญ่มีสายฟ้าแลบ ตกหนักคำรามกึกก้อง ได้ส่งกองทัพไปในที่ชุมนุมหมู่เทพนั้นอย่างนี้ ในเวลานั้น พระยามารไม่อาจทำใครให้ตกอยู่ในอำนาจได้ โกรธจัดกลับไปแล้ว

[พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า มารเห็นการประชุมครั้งยิ่งใหญ่นี้แล้วได้ส่งกองทัพมารไปตามระหว่างๆ ด้วยคิดว่า เราจักทำอันตรายแก่การบรรลุธรรม แล้วแสดงความน่าสะพรึงกลัวของมาร และพระผู้มีพระภาคก็มีปกติเช่นนี้คือ ในที่ใดจักไม่มีการบรรลุธรรม ในที่นั้นพระองค์จะไม่ทรงห้ามมารผู้แสดงความน่าสะพรึงกลัวของมาร แต่ในที่ใดจะมีการบรรลุธรรม ในที่นั้นพระองค์จะทรงอธิษฐานให้บริษัฏไม่เห็นรูปและไม่ได้ยินเสียงของมาร แต่ในที่ชุมนุมนี้จักมีการบรรลุธรรมครั้งยิ่งใหญ่ ดังนั้น จึงทรงอธิษฐานให้เทวดาไม่เห็นรูปและไม่ได้ยินเสียงของมารนั้น ดังพระพุทธดำรัสว่า ตทา โส ปัจจุทาวตติ, สังกุทโธ อสยัวเส ในเวลานั้น พระยามาร

ไม่อาจทำใครให้ตกอยู่ในอำนาจได้ โกรธจัดกลับไปแล้ว) (ที.ม.อ. ๒/๓๔๒/๓๐๙)

คำว่า อสยัมเส ในบาทสุดท้าย มีศัพท์เดิมมาจาก อสยัมสี แปลง อี ใน สี เป็น เอ เพื่อให้
ให้ออกเสียงได้สะดวก (สุขุจจารณ) จึงได้รู้ว่า อสยัมเส]

[๓๔๓] ตัญจะ สัพพัง อะภิญญาเย ะวัตถิตวานะ จักขุมา

ตะโต อามันตะยิ สัตถา สาวะเก สาสะเน ระเต.

พระศาสดาผู้มีพระจักขุ ทรงทราบเรื่อง[ที่มารและกองทัพมารบกวน
หมู่เทพ]ทั้งหมดนั้น ทรงกำหนดแล้วในกาลนั้น จึงตรัสกับสาวกผู้ร่ำรรมย์ใน
พระศาสนาว่า

มาระเสนา อะภิกกันตา เต วิชาณเถ ภิกขโว

เต จะ อาตัพปะมะกะรุณ สุตวา พุทธัสสะ สาสะนัง

วีตะราเคหิ ปักกามุง เนสัง โลมัมปิ อิญชะยุง.

ภิกษุทั้งหลาย กองทัพมารมุ่งมำกันแล้ว พวกเขานั้นจงรู้แจ้ง[ผลสมบัติ]
ภิกษุเหล่านั้นสดับคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วได้กระทำความเพียร[เพื่อเข้าผล
สมบัติ] มารและกองทัพได้หลีกไปจากภิกษุผู้ปราศจากราคะ ไม่อาจทำให้ชน
ของพวกท่านสั่นไหว

[ในข้อ ๓๓๔ พระพุทธองค์ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายเจริญทิพจักขุอภิญญาเพื่อให้เห็น
หมู่เทวดาที่มาสู่ที่ชุมนุม จึงตรัสว่า เทวกายา อภิกกันตา, เต วิชาณเถ ภิกขโว (ภิกษุทั้งหลาย
หมู่เทวดามุ่งมำกันมาแล้ว พวกเของจรรู้จักหมู่เทวดานั้น) แต่ในคานานี้ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลาย
เข้าผลสมบัติ ดังข้อความว่า

“บาทคาถาว่า มารเสนา อภิกกันตา เต วิชาณเถ ภิกขโว (ภิกษุทั้งหลาย กองทัพมาร
มุ่งมำกันแล้ว พวกเขานั้นจงรู้แจ้ง[ผลสมบัติ]) หมายความว่า ภิกษุทั้งหลาย กองทัพมารมุ่งมำ
กันแล้ว พวกเขานั้นจงรู้แจ้งธรรมอันควรแก่ตน พระพุทธองค์มุ่งตรัสว่า พวกเของจรรู้เข้าผล
สมบัติ คำว่า อาตัพปะมกรู (ได้กระทำความเพียร) หมายความว่า ได้กระทำความเพียรเพื่อเข้า

ผลสมาบัติ” (ที.ม.อ. ๒/๓๔๓/๓๐๙)

มีข้อสังเกตว่า คำว่า เต ในข้อ ๓๓๔ เป็นบทกรรมอันเป็นวิเสสนะของ เทวกาเย (หมู่เทวดา) ที่อยู่ในประโยคหน้า แต่คำว่า เต ในข้อ ๓๔๓ เป็นวิเสสนะของบทประธานคือ ตุมเห (พวกเธอ) ซึ่งรู้ได้โดยอ้อมตามบทกริยาคุมพากย์ ตุมหโยคะว่า วิชานาถ (จงรู้แจ้ง) ในพระบาลีมีวิธีใช้สรรพนามในลักษณะนี้หลายแห่ง เช่น

โส เอว สมาหิตะ จิตเต ปริสุทเธ ปริโยทาเต อนนฺคเณ วิคตูปกุกิลเส มุทฺฏเต กมฺมนิเย จิตเต อาเนญชูปฺตเต ปุพฺเพนิวาसानุสฺสติถาณาย จิตตํ อภินินฺนาเมสี. (วิ.มหา. ๑/๑๒/๕)

“เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนโยนเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้นจึงน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาसानุสสติญาณ”

โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. (วิ.มหา. ๑/๑๒/๕)

“เรานั้นระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ”

โส ตโต จโต อมฺตร อุตฺปาที. (วิ.มหา. ๑/๑๒/๕)

“เรานั้นจุติจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น”

จะเห็นได้ว่า คำว่า โส ในประโยคทั้งสาม เป็นวิเสสนะของบทประธาน คือ อหิ ที่รู้ได้โดยอ้อมตามกริยาคุมพากย์ อัมหโยคะว่า อภินินนาเมสี (น้อมไป), อนุสสรามิ (ระลึก) และอุตปาที (เกิด)

นอกจากนั้น ในข้อ ๓๔๒ พระพุทธองค์ตรัสว่า กองทัพมารมุงมากันแล้วกลับไป แต่ในข้อ ๓๔๓ ได้ตรัสเรื่องที่กองทัพมารมุงมากันอีก ที่จริงแล้วมารได้มาสู่ที่ชุมนุมนี้ร่วมกับของเทวดาและพรหมตามที่กล่าวไว้ในข้อ ๓๓๗ ว่า ปหาราโท นมุจี สห (ปหาราทอสูร และพระยามารก็มา) พอมาถึงที่ชุมนุมแล้วมารได้ส่งกองทัพของตนไปจับเทวดาและพรหมเพื่อบกวนการฟังธรรมตามข้อ ๓๔๒ แต่ไม่อาจทำได้เพราะการอธิษฐานของพระพุทธองค์ จึงต้องถอยกลับไป แต่ในขณะที่กองทัพมารมุงหน้ามาากันนั้น พระพุทธองค์ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายเข้าผลสมาบัติก่อนที่กองทัพมารจะถอยกลับไป]

คำสรรเสริญของพระยามาร

สัพเพ วิชิตะสังคามา

ภะยาตีตา ยะสัสสิโน

โมหันทิ สะหะ ภูเตหิ

สภาวะกา เต ชะเนสุตาติ.

[พระยามารสรรเสริญว่า] สาวกของพระองค์ล้วนเป็นผู้ชนะสงครามแล้ว
ล่วงความกลัวได้ มีเกียรติยศปรากฏในหมู่ชน[คือเทวดาและพรหม] บันเทิงอยู่
กับพระอริยเจ้าผู้เกิดแล้ว[ในพระศาสนา] ดังนี้แล

[พระยามารเห็นว่าหมู่ภิกษุมิได้หวาดกลัวตนและกองทัพที่มารบกวณ จึงกล่าวคาถานี้
ด้วยความอัศจรรย์ใจ

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงมหาสมัยสูตรนี้จบลง เทวดาและพรหมแสนโกฏิได้บรรลุ
ธรรมเป็นพระอรหันต์ ผู้ที่ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันเป็นต้นมีนับไม่ถ้วน ในคัมภีร์อรรถกถา
(ที.ม.อ. ๒/๓๔๓/๓๑๐) จึงกล่าวว่าควรสาธยายพระสูตรนี้ให้เป็นมงคลในสถานที่ไปอยู่ใหม่เพื่อ
ให้เทวดาชอบใจ เพราะพระสูตรนี้เป็นที่ชอบใจของเทวดาทั้งหลาย]

จบมหาสมัยสูตร
